

גבול יהודה ושומרון בימי בית שני

מתולדות התרחבותה של מדינת יהודה

בן-ציון לוריא

בבית הספרים באחמתא נקראה בשם „צו בית אלהים אשר בירושלים“ (שם, ו' ג'). במכתב ששלח כורש לכל מדינות מלכותו מדובר רק על בית לה' אלהי השמים בירושלים (שם, א' ב'). המלשינות שבפי צרי יהודה ובנימין נסבה על נסיון לבנות את חומות ירושלים, הקריה המרדנית (שם, ד'), ולא על בנין הבית, המלך ארתחששתא מאשר את דבריהם. רעיון זה של בנין בית־המקדש חוזר ברשיון דרויש ובנשתון אשר נתן המלך ארתחששתא לעזרא (שם, פרקים ו'–ז'). זכר לתקומה מדינית אין כאן, אף לא ליחידה אדמיניסטרטיבית. נצנוץ ראשון של רעיון ההגדרה העצמית המדינית עולה מדברי עזרא באספת העם, בהם הוא מודה לה' אשר עורר את חסדם של מלכי פרס לא רק לרומם את בית המקדש אלא גם לתת לשכי הגולה „גדר ביהודה ובירושלים“ (שם, ט' ט'). תחום שנושב על ידם, בו ראו את עצמם כמו בארצם הם.

לא יפלא, איפוא, אם כעבור זמן מועט, משנוכח השלטון לדעת, כי אין הכוונה לבנין בית־המקדש בלבד, אלא גם להקמת מדינה, צצו קשיים מרובים בין ירושלים לשובן. דבר זה הטרוד ביותר את העמים השכנים והפחות הפרסיים ששלטו בהם.

בראשונה ניתנה לעולים ירושלים, והרשות היתה בידי כל אדם לשוב לעירו אשר ביהודה. ירושלים היתה מושג דתי יותר מאשר מדיני והנהגתה היתה בידי הכהונה. ירושלים או „העיר“ הוא השם המתאים ליחידה דתית־טריטוריאליית זו. עדות ארכיאולוגית מתקופה זו נתגלתה בחפירות גור והעופל; טביעות חותמת על גבי ידית של כלי חרס — עיגול ובו „חותם שלמה“ שבין קצותיו חמש אותיות בכתב העברי הקדמון ירשלם. טביעת חותמת אחרת מאותה תקופה נתגלו אף הן בגור ובעופל וציון דומה לחותמת הקודמת וכתוב בו „העיר“. מבחינת הטיב מיוחסים החרסים עם טביעות אלו לתקופת שיבת ציון*.

„וארץ שמרון נמצאה בין הגליל ובין ארץ יהודה בתוך... וסופה (מצד דרום) בקרבת פלך עקרב... והגבול בין שתי הארצות (יהודה ושמרון) הוא הכפר ענות, הנקרא ברקאי“ (יוסף בן סתתיה, פלחטות ג', ג' ד–ה) „העיר קרוי, שם ראשית גבול ארץ יהודה כשבאים אליה בדרך היבשה“

(שם, א', ו' ה')

„והיהודים מהרו לקחת את ספרי התורה ולצאת (מקיסריה) אל נרבחא — היא אחת אחוזותיהם במרחק ששים רים מקיסריה“.

(שם, ב' י"ד, ה')

על יסוד שלוש הודעות אלו אפשר לקבוע בקירוב את קו הגבול בין יהודה לשומרון בדור שלפני חורבן בית שני, ראשונה מציבה את הגבול בתוך, שניה — במזרח ושלישית — במערב. הגבול עלה מן הירדן מול אדם העיר בודי פרעה, לרגלי מבצר אלכסנדריון אל העיר קרוי ועד לבקעת עין סוכר. פלך עקרבם נשאר לדרומה, בתחומי יהודה. מכאן ירד דרומה, עד ענות ברקאי, פנה מערבה לאורך הדי אשער וודי ייר־בלוט ועלה עד כפר קסם. מכאן פנה הגבול צפונה, נמשך לרגלי ההרים עד פלך נרבחא, שלמזרח קיסרי, עקף אותו מצד מזרח וכדרך ודי ערה הגיע לעמק יזרעאל.

גבולות אלה נרחבים הם בהשנאה לגבול־תיה של מדינת יהודה בראשיתה, זהו הקו המציין את קצה ההתפשטות צפונה על חשבון ארץ הכותים. מה היה הגבול בראשונה, מי הרחיבו, כיצד ומתי — על כך לא נותרו בידינו תעודות ברורות ומדויקות. בספרות העשירה מדורות בית שני שרדו רק רמזים מעטים על המלחמה עם הפולש הכותי. אולם ברור, שכשם שהיתה האב־קוּת עם האדומים, הפולשים מדרום, כן היתה האב־קוּת ממושכת עם יושבי ארץ שומרון, שבעקבה הפכה פחוות שומרון ל„מטלית של כותים“. נלקט כאן ידיעות בודדות אלו, ולאורן ננסה להבהיר את תולדות מלחמת השחרור של חלק זה מהמדינה.

מטרתה היחידה של הכרזת כורש מלך פרס היתה לבנות לה' אלהי השמים בית בירושלים אשר ביהודה (עזרא א' ב'). הדכרונה שנשמרה

* א. ל. סוקניק, סתומות באפיגרפיה העברית, „ידיעות“ שנה א' חוברת ב'.

עד כמה הצרו צרי יהודה את רגליהם של ישראל בתקופה זו, ניתן ללמוד ממזמורי תהלים ע"ד וכן פ' (*). מקור להכרת המצב הגיאוגרפי בימים אלה היא משנה עתיקה, האומרת: „ברא" שונה היו משיאין משואות. משקלקלו הכותים התקינו שיהיו שלוחין יוצאין... ומאין היו משיאין משואות מהר המשהה לסרטבא... (ראש השנה ב', ב—ד). מסתבר כי בסרטבא וסביבתה הקי רובה לא היה ישוב עברי. הר זה שוכן בלב ארץ שומרון. בראשונה, לפני הקרע הגדול בין שבי הגולה לשומרונים, היתה פלוגה קטנה יוצאת בסופו של החודש מירושלים לסרטבא (מהלך יום וחצי, וממתינה בראש ההר לסימון מהר המשהה. משראתה את המשואות דולקות, הדליקה אף היא את משואותיה ואותתה לפלוגה שבגרופינה. אולם כשהחלו מריבות ומלחמות לא היתה אחיזה לפלוגה קטנה של אנשי ירושלים על התר, כי השומרונים לא הניחום למלא את שליחותם בפ" רוס החודש. הדרך להר, העוברת חבל גרחה בארץ שומרון, אף היא היתה בחזקת סכנה. על כן שינו מן המנהג, והתקינו שיהיו שלוחין יוצ" אין" (**).

לכאורה, התארים „הנשיא ליהודה", הגלוח לשמו של ששבצר, ו„פחה יהודה", הגלוח לשמו של זרובבל, מרמזים, שיהודה היתה מלכתחילה מדינה או פחה. אך האפוטרופוסות של הפחה מן השומרון, וכתב המלשינות ששלח מעידיים כי ירושלים ויהודה נכללו בתחום סמכותו שלו. אילו היתה יהודה פחזה בפני עצמה, לא יתכן שהפחה של שומרון ילחם בתושביה או ירדפם, יקחם בשבי ויעשה בהם כעולה על רוחו מבלי שיתן את הדין. אילו היתה יהודה פחזה — לא היה מקום לפנייהם של אנשי גב בענין הפסח אל הפחה בשומרון. יש להניח כי יהודה לא היתה פחזה ברשות עצמה, וכי היתה כפופה למרותו של הפחה שישב בשומרון. (***) את תארו של ששבצר „הנשיא ליהודה" יש לראות כתואר של יחוס משפחתי, ללא הגדרת סמכות בשלטון המדיני.

(* יעבץ, תולדות ישראל, כרך ג', מוצא דבר ע' 19.

(**) M. Eliash: The Cuthites and Psalm 74. J.P.O.S. 1925, p. 55 כמאמר זה ניתנת השואה יפה של המשנה רה"ש ב' ב—ד' עם תהלים ע"ד.

(***) הנחה מעין זו מקובלת בין החוקרים; ומצאתיה גם אצל Alt בשם Procksch במאמרו: Die Rolle Samarias bei der Entstehung des Judentums שנת פרסם בספר היוכל של Otto Procksch.

השנאה לשבי ציון שנתעוררה בלב הכותים מקורה לא היה בצמצום שטח-המחיה שלהם; העולים היו מעטים והארץ עזובה והיה מקום גרחה לקליטת אנשים חדשים. מקור השנאה היה ביחס האהדה שהתיחס השלטון בשושן לבוני בית המקדש. עזרא (ו', ח') מספר על צו לעזור לבנין בית המקדש: „ומנכסי המלך, ממס עבר הנזר, במהירות תנתנה הוצאות העבודה... ומה שיצטרכו ובני בקר ואילים וכבשים לעולת לאלהי השמים, חטים, מלח, יין ושמן כדבר הכהנים אשר בירושלים". יוסף בן מתתיהו מביא פרטים נוספים: כורש תרם לבית-המקדש בקר, יין ושמן ופקד על לשכת המס בשומרון לשלם לכהנים 205.500 אדרכמונים ועוד 20.500 ארטבות של קמח (קדמוניות, י"א, א' ג'). המס אשר גאסף בשומרון צריך היה לשמש לבנין הבית בירושלים. לא היה ספק בדבר כי שומרון צריכה להעלות מס לפרס, כי שושן היא המנצחת, המיר שלת מהודו ועד כוש, שבע ועשרים ומאה מדינה (אסתר א', א'); אך להעלות מס לירושלים, המנוצחת והחריבה, המושפלת עד שאול תחתיה, יש בזה עלבון והשפלה. הכותים סירבו לשלם את המס לירושלים, וזו היתה הסיבה למשלחת אל שושן, שבה השתתפו זרובבל וראשי העם חנניה ומרדכי. משלחת זו השיגה תוצאות חיר ביות (קדמוניות, י"א, ד' ט').

אולם נראה, שיצר הנקמה אשר קינן בלב הכותים, בא גם הוא על סיפוקו המתיחות בין שני העמים גברה עם התיקונים שתיקן עזרא לשמור על טהרת המשפחה בירושלים. לאחר שמת המנהיג, ומבוכה נשתררה בעם, כמו צרי יהודה להפיק את זממם, בשנים שלפני בואו של נחמיה היה מצב העם כפי רע. „הנשואים אשר נשארן מן השבי שם במדינה ברעה גדולה ובחרפה וחומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש" (נחמיה א', ג').

יוסף בן מתתיהו מוסיף על כך: „צרי יהודה מסביב מציקים: הם מתנפלים לאור היום, שחר-דים ומחרמיים, מתגנבים בלילה ומוליכים בשבי רבים מן הסביבה ואפילו מתוכה של ירושלים. ולעתים קרובות מוצאים בדרכים פגרי אדם" (קדמוניות, י"א, ה' ו'). השנים 6—447 לפה"ס היו השנים הקשות ביותר לעדת שבי ציון. בפרק-זמן זה הגיעה התפשטות הכותים לשיאה. הם חדרו עד לתוכה של ירושלים, שרפו את שעריה, פרצו בחומתה, שרפו את שער הבירה ושימאו את בית המקדש.

המרנתי על האתונות (דבה"י, א', כ"ג, ל'). את מרנתי מזהים עם חרבת אל־מורן שמצפון לקרית ענבים. תחום הטריטוריה הנתונה למימשל יהודי היה לפניו הקו הנמשך מקרית ענבים דרך גבעון ועד לעטרות של ימינו. מכאן יש להניח שעבר בסמוך לגבע ונבלע במדבר יהודה, קרוב לנחל פרת או סנה ובוצץ. קביעה מדויקת אין כאן מאחר שבאזור זה לא היו ישובים של קבע. מקורגבול זה מערבית־צפונית לירושלים השתרע אזור שומרוני נרחב; בית־חורון היא עירו של סנבלט; ואל בקעת אונו מזמינים צרי יהודה, סנבלט וגשם, את נחמיה כדי להכותו נפש הרחק מגבולות פנתו.

באזור זה, כבאזורים אחרים מצפון לתחום המדיני אשר צוין למעלה, וכן בדרום, בארץ אדום, היה ישוב עברי (כמפורט בנחמיה י"א כ"ה ואילך). שלא בצדק מפקקים החוקרים בערכן ההיסטורי של רשימות אלו. יש להבדיל כאן בין ישובים של שבי הגולה, שנאחו כל אחד באחוזת אבותיו, לבין השתייכות מדינית. „איש לעירו“ (עזרא ב', א'), היה הצו שבא לאחר הצו העליון להקים את בית־המקדש בירור־שלים. מבחינה מדינית היו, למשל, בני לוד ואונו וגי החרשים מחוץ לתחומי שלטונו של נחמיה. מעורים היו באדמתם שלהם, אבל את היצירה המדינית שאך זה קמה, שרתו באמונה. הם הוסיפו לשלם, כמקודם, את מסיהם לפקידי הפחה בשומרון, ועם זאת שמרו אמונים לבית־המקדש בירושלים ותמכו בנחמיה ככל אשר השיגה ידם. אלה הם „היהודים היושבים אצלם“ (נחמיה ד', ו'), שמנעו התקפות פתאום על המדינה הצעירה ובמרוצת הדורות סייעו במידה רבה להרחבת התחומים. תחילה היו הם הכוב־שים מבחינה כלכלית ימעשית, ובעקבות כיבוש זה באה גם ההכרה המדינית.

הקרע בין שבי־ציון לכותים, שהחל בימי עזרא ונסתיים בחרם מלא ושלם בימי נחמיה, גרם למתיחות, לקטטות גבול ולמלחמות ממש. מאה ושתים עשרה השנים שמימי נחמיה ועד כיבושו של אלכסנדר מוקדון הן אולי התקופה הקשה ביותר במאבק זה שהביא לידי שחרור חלקה הצפוני של ארץ יהודה מהשומרונים והע־ממים הנלוים עליהם ולידי צירופה למדינה (*).

* Alt, Zur Gesch. d. Grenze zwischen Judäa u. Samaria, P.J.B. 1935. מדברי אלט יוצא כאילו נידונה הוכרעה כל שאלת הגבול במשרדי הממשלה בפרס, ללא כל האבקות.

גם את התואר „פחת יהודה“ הניתן לנרובבל, קשה לקבל כפשוטו. אף הוא בא אולי להעיד על מעמדו בחברה שבגולה ועל יחוסו, ולא על מעמדו וסמכותו בירושלים. פחה יהודי ראשון ביהודה הוא נחמיה, שנתמנה למשרה זו כשמונים שנה לאחר עליית ששבצר. הוא היה איש החצר בשושן, בקי בשאלות מדיניות, והבין כי ללא סמכות מדינית ייכשל בשליחותו. הריב בינו לבין סנבלט, טוביה וגשם הוא ריב בין אנשים שוים במעמדם, הם משתדלים להוציאו אל מחוץ לפנתו, כדי שיוכלו להתנקש בחייו, כי בתחומי פנתו אין הם מעיזים לעשות זאת. מסתבר כי בגלל נחמיה נקרע מעל פחות שומרון חלקה הדרומי, שהפך לפחה בפני עצמה, ואשר היא אחת הסיבות להתרפת היחסים בין ירושלים לשומרון.

נחמיה עשה את ירושלים מרכז מדיני. מה היה שיעורה וכיצד היה גידולה? על זאת עוב־רים המקורות בשתיקה. רק פה ושם, דרך אגב, יש זכר לדבר. ננסה ללקט זכרי דברים אלה, לערוך אותם כדי להקים את קו ההתפתחות בנוגע לגבול הצפוני בלבד, המשותף ליהודה ולארץ הכותים.

וְעִלְיָנָם הַפָּיִק קְלִיָּה סֶגְלֵי וְרָחֵן סְרַחֲמֵי אֲנִשֵּׁי
גָּעוֹן וְסַפְּסָה לְסֵא פַחַי צָרִי בְּקָרָה* (נחמיה ג' ד').

אנשים אלה, בני שלוש הערים גבעון מצפה ומרנתי, לא השתייכו לפחות נחמיה, כי אם לפחות עבר הנהר, אך כיהודים נאמנים לבית־המקדש בירושלים באו גם הם, מרצונם הטוב, לשאת בעול ולעזור בביצור העיר.

זהותן של שתי הערים גבעון ומצפה אינה מוטלת בספק. גבעון היא אל־גיב ומצפה היא חל־א־נסבה. מרנתי נזכרת רק עוד פעם אחת במקורותינו: בין פקידי דויד נזכר יחדיהו

(* רש"י מפרש: כסא אחד בנה (בירושלים) כדי לישב בו אותו פחה של עבר הנהר. אבן עזרא סבור כי יתכן ש„כסא“ הוא שם איש או שם מקום. המפרש שים החדשים הולכים בעקבות רש"י ואבן עזרא ואומרים כי במשפט „כסא פחת עבר הנהר“ ציין הכתוב את מעונו של פחת עבר הנהר בירושלים. אנשי גבעון ומרנתי בנו את החומה עד מול המעון ההוא. חוקרי ארץ־ישראל אינם מקבלים פירוש זה ורואים בו סימון להשתייכות מדינית, וראה ש. קליין: ארץ־יהודה ע' 203. הערה 3. את היהודים שישבו מחוץ לתחומי מדינת יהודה מזכיר נחמיה להלן (ד', ו') ומציין את עזרתם לו. הם היו בולשים אצל שכניהם ובהודיע להם מזימות הכותים היו באים ומספרים לנחמיה.

במקום הזה הטילו יונתן ונושא כליו מבוכה במתנה פלשתים, וזכר המאורע נשמר בלב העם וחיזק את אמונתו בנצחון על הכותים. העיר היתה מאוכלסת ישוב עברי, מבין שבי הגולה (עזרא, ב', כ"ג). היא היתה זקוקה לסיוע כלשהו מן החוץ, כדי שתוכל להתחרר מעול פחת שומרון ולהצטרף למדינת יהודה. לזכר מאורע זה נקבעה הלכה: "מכמס אלפא לסולת" (*). מלחמה זו לא היתה כיבוש ארץ זרה, שהרי שייכותה של הארץ לירושלים הוכרה וקודשה. האדומים אף לאחר שהתגירו, בעקבות מלחמות הדרום, נשארו זרים ביהודה והפכו לרועץ למדינה, ואילו יושבי הספר הצפוני עבריים היו, וסיי פוח עריהם לפחנת יהודה חיזק את המדינה

(* מנחות ח' א' שדות מכמס, המשתרעים על פני רמה נרחבת מצפון ומערב לכפר, אינם שונים כיום בתנובתם משדות אחרים בהר. אין כאן שוני בקרקע, ולא שפע מים, כי אלה הם שדות בעל. אין כאן אקלים מיוחד, כמו בערבות יריחו, מקום המבשיל את פירותיו ומקנה להם טעם מיוחד. הנוכל לשער שבידי אנשי מכמס היה זן מיוחד של היטה, שנחנה סולת משובחת? הרי אין זה סוד הניתן לשמירה. כל עובר אורח יוכל לקטוף מלילות ולגדל את הון הזה בכל מקום, ועוד, כלום היו ראשי העם נותנים ידם לכך ומקדשים את הדבר בשעה שניתן הון המשובח — אילו היה כזה — לעשותו קנין הכלל לטובתו? שהרי אינו דומה סוד החיסה לסוד הקטורת, שנשמר במשפחה אחת. אין זאת שמנחת הסולת ממכמס באה בזכות הקשר עם מאורע נכבד מאד שאירע כאן. לפי הפיסתם של אבותינו יש קשר בין המקום לבין המאורעות שאירעו בו; במקרה אסון או מפלה מקלל העם את מקום המעשה כאילו הוא שותף וגורם לאסון — הרי בגלבע אל טל ואל מטר עליכם" מקללת הקינה את מקום מפלת שאול. "והארץ הנפת תחת ישיביה", צועק ישעיהו, כאילו לא האנשים בלבד אשמים בחטאייהם, אשם גם מקום המעשה.

לפנים, כשתפיסתם הדתית של ישראל נבדלה רק במעט מתפיסתם של הגויים, נהגו בשמחותיהם ובנצחון נותיהם ככל הגויים; לאחר נצחון דוד על גלית נאמר: "ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאנו ירושלים ואת כליו שם באהל" (שמו"א י"ג, ב"ד). זהו שללו וזהי תפארתו של הגבור עצמו. בדבר מנחת הודה לאלהים על הנצחון שנתן בידו נאמר, כי חרב גלית הפלשתי, הנה היא לוסה בשמלת אחרי האפור" של המקדש בנב (שמו"א כ"א, י'). אולם בימי בית שני, כשנתעלתה ההשקפה היהודית למדרגה מוסרית גבוהה, לא תתכן מנחה לה' כגון חרב האויב. בהבאת תנובת המקום הזה מנחה לאלהים ולמקדשו בירושלים יש משום מנהג ההולם את דת ישראל ויוצר קשר עם מקום המאורע שהעם מבקש להשאיר לו זכר-עולם. ומכאן מכמס אלפא לסולת.

על מלחמות אלו הגיעו לידנו רק הדים קלושים. על יחס היהדות אל הכותים בדור הראשון של שבי הגולה מעידים דברי חגי, שבפיו אין להם כינוי אלא "טמא נפש". על היחס בדורות הבאים אנו למדים מדברי בן-סירא (כ', כ"ה—כ"ו).

בְּשָׁנֵי גוֹיִם קָרְצָה נַפְשִׁי וְשָׁלִישִׁי אֵינְנִי עָם
יוֹשְׁבֵי שְׂעִיר וּפְלִשְׁתִּים וְגוֹי נָקַל מִן בְּשָׂמֵי*

בוז ושנאה עמוקה, שנאה לנצח נצחים, עולים גם מדברי סופר העת הדיא, מחבר ספר חנוך א' (פ"ט, ע"ב), הממשיל את ישראל לעדר צאן ואת צרי יהודה ל"תזירי היער".

מדרש מאוחר מספר על התרם שהטילו ישראל על הכותים. צורת המדרש וסגנונו רחוקים מימי המעשה מרחק דורות רבים, אבל גרעין של אמת היסטורית צפון בו (**). ביסודו נעוצה הכרות מלחמה על השומרונים, שבאה להפקיע את זכותם על ארץ זה, נחלתם של שבטי ישראל, והענקת קדושתה של הארץ גם לחבל זה, שהיה תפוס בידיהם, כאשר נראה להלן ממשנה עתיקה.

אין בידינו ידיעה מדויקת על הזמן שבו חל המיפנה ביחסי הכוחות של יהודה ושומרון, ותחת השנאה שבלב, ודברי הבוז שבכתב, באו נצחונות וכיבושים טריטוריאליים שבסופם חדרו לישראל את רוב-רובה של הגולה. המיפנה חל, מן הסתם, לאחר שהישוב בירושלים וביהודה התארגן והתבסס, ובשעה של הפוגה בחזית הדרום, במלחמות עם אדום, לא נוכל אלא לשער התחלתו. כיבוש ראשון היה מכמס. עיר זו כבר שימשה בעיקר מיבוח לכוח-מלחמתו של העם.

(* השוה תהלים ע"ד י"ח

וְעַם נָקַל נֶאֱצִי שָׂקָה.

(** פרקי דרבי אליעזר ל"ח: ...ובטלו מלאכת בית ה' שתי שנים. מה עשו עזרא ודרבבל ויהודע? קבצו את כל הקהל אל ההיכל, והביאו שלוש מאות כהנים ושופרות בידם ושלוש מאות תינוקות וספרי תורה בידם, והיו תוקעין והלויים משוררים ומזמרים ונדו את הכותים בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות ובחרם בית דין התחתון ובחרם בית דין העליון, שלא יאכל אדם מישראל פת כותי, ואל יגייר אדם מישראל כותי, ואל יהא להם חלק בתחית המתים, וחלק ונחלה וזכרון בישראל, ושלחו את החרם אצל ישראל שבבבל, והם הוסיפו עליהם חרם על חרם, והמלך כרש קבע עליהם חרם עולם, שנאמר (עזרא ו' י"ב): "ואלהים אשר שכן שמו שמה ימגר כל מלך ועם אשר ישלח ידו לשנות ולשחת בית אלהים זה אשר בירושלים".

אימתי יכלו להביא את לחם הפנים מבקעה זו, שלרגלי הר גריזים. אין זאת כי היה הדבר אחרי „יום גריזים“, לאחר ששמעון הצדיק הכניע את הכותים. הבאת לחם הפנים היתה גם ביטוי לנצחון ולקשר עם הבית בירושלים. ואז שרו שיר תהלה חדש:

אַלֶּהִים דָּגָר זָקֵן־שֵׁן אֶלְלָהּ
אֶמְלֶקֶה שֶׁפֶסֶט וְעַמְּךָ קִפְחוֹ אֶעֱבֹד
(תהלים ס, ח)

כיבוש הר גריזים והבאת לחם הפנים מבקעת עין סוכר הן נקודות קיצוניות במסע הכיבוש בארץ שומרון. שמעון הצדיק לא החזיק בכל השטח שכבש. שנים מספר לאחר מותו חזרו הכותים להחזיק בהר־קדשם ובארצם ושוב אין בידנו ידיעות על שלטון ירושלים בשכם. נראה שבבת אחת לא יכלה יהודה הקטנה לקלוט את כל הארץ הזאת. הגרעין היסודי שסייע בכיבוש איזורי הספר בצפונה של מדינת יהודה היה עם הארץ, שלא הלך בגולה, היה מושרש במקומותיו ושמר אמונים לבית בירושלים. אליו נצטרפו רבים מבין שבי הגולה, שהגבירו את היסוד היהודי באיזורי הספר ואת הנאמנות לירושלים. אחריהם באו גלים גלים של מתישבים, שראו במרחבי שומרון הפורים אפשרויות טובות להתאחד. הם היו מעודף האוכלוסיה שהר ירושלים הדל לא יכול לכלכלם, ומשפחות מירושלים, מחוגי הנהגת העם, שרכשו להם בדרך זו אחוזות. חדירה זו התנהלה לא בלי קרבות, אך בהצ' לחת; אבל הואיל וגם יהודה וגם שומרון לא היו עומדות ברשות עצמן, היה צורך באישור להע' תקת הגבול בהתאם למציאות החדשה. התעור' דות שנשארו בידנו על המו"מ כענין זה הן מת' קופה של 185 שנים, למן אלכסנדר מוקדון, (330—) ועד דימטריוס השני (145—) ויונתן החשמונאי. מכאן שתהליך הכיבוש כבר היה בסיומו לפני אלכסנדר מוקדון.

יוסף בן מתתיהו מביא את דברי הקטיוס, המספר כי היהודים התהלכו לפני אלכסנדר ביושר ובאמון ועל כן הוסיף על נחלתם את ארץ שומרון (נגד אפיון, נ"ו). היהודים קיבלו מרותו של אלכסנדר, ואילו הכותים מרדו. לפני דתו למצרים השאיר אלכסנדר נציב שלו כשומרון: הכותים קמו עליו ושרפוהו חיים. בשובו ממצרים עשה בהם שפטים ולעומת זאת היטיב עם מדינת יהודה. זהו היסוד לאגדה על המשלחת של כותים שבקשו מהמלך „תמשה כורים של ארץ בהר

הגדיל כוחה להמשיך בשחרור חלקה המרכזי של המדינה.

„בעשרין וחד ביה (בכסלו) יום הר גריזים דלא למספד“ (מגלת תענית ט') — זה היה שיא בכיבושים, כאשר עלתה בידי ישראל להגיע לבית מקדשם של הכותים ולהרסו, והיום נקבע יום חג לדורות.

כלל ידוע: כשהצד המנצח מספר על היש' גיו, בודקים גם את דברי הצד שכנגד. ואמנם יש מסורת שומרונית עתיקה ואומרת, כי המלך היהודי שמעון רדף אותם קשה, מנעם לחוג את חגיגהם ואף לקרוא בתורה לפי המסורה שלהם. אין להניח שהמקור השומרוני החליף כאן את יוחנן הורקנוס במלך שמעון, כסברתו של גאסט. כוונת הכרוניקה השומרונית יכולה להיות רק לשמעון הצדיק, ששימש כהן גדול ועמד בראש העם. ועל כן הוחלף תואר כהן גדול במלך. בסופו של שיר התהלה שהקדיש בן סירא לשמ' עון הצדיק באים ארבעה חרוזים, שהובאו למע' לה. המשמשים כסיום לשיר התהלה, בלשונו של שמעון הצדיק עצמו. ואין לראות בזה סתירה למאמרו באבות „על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים“, או לדברי יוסף בן מתתיהו, האומר כי „בזכות אהבת ה' ואהבת הבריות נקרא „הצדיק“ (קדמו' גיות י"ב). כי נוסף על תורתו זו מעיד עליו בן סירא, שהיה איש רב פעלים —

מִיֹּאֲבֵן לְעַמּוֹ מִתְּהֵא וּמִתְּהֵא עִירוֹ מִפֶּן

ויש להניח כי במשך ארבעים שנות כהונתו ועמידתו בראש המדינה עשה גדולות לא רק בשדה הרוח, אלא גם לביסוס המדינה.

התולדה, המקור השומרוני המביא ידיעה זו, מאוחרת היא. הנוסח שבידינו הוא מאמצע המאה ה"ב, אבל הוא בלי ספק עתיק. מה ערכו? אין עם מתפאר בקלונו. מבקש הוא להפוך את צרתו לכוח מחנך, להעמיק את זכר העלבון, למען יהיה כאש צורבת בעצמותיו. לשעת חשובן וגמול. יש לתת, איפוא, אמון בתעודה השומרונית בכללה ואין להניח שיש כאן חילופי שמות.

עדויות נוספות ליום הר גריזים נשמרו במשנה עתיקה ובתהלים: „העומר ושתי הלחם אינן באים אלא מן החדש ומן הארץ, מצות העומר לבוא מן הקרוב. לא ביכר הקרוב לירוש' לים מביאים אותו מכל מקום. מעשה שבא מגגות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר“ (מנחות ח', א'; י', י').

גושפנקא שלו, שהרי שתי הארצות — יהודה ושומרון — הן רק מחוזות של מדינתו. מעתה אין יהודה מעלה מס, הרי שהיא עצמאית, אבל מן הצורך להציב את גבולות השטח העצמאי, ובמידה שהמלך אנטיוכיה הוא גם שליטה של שומרון, הרי יש באישור זה משום ויתור על חלק ממדינתו למען יהודה.

המשא ומתן בין יונתן לדמיטריוס השני אף הוא סובב על נושא שלוש הנפות: „ויבקש יונתן מאת המלך לעשות את יהודה חפשיה ממס ושלושת גלילות שמרון... ויאות המלך ויכתב ליונתן אגרת על כל אלה כמשפט הזה: ...ועתה קימנו להם גבול יהודה, ושלושת הגלילות עפרים לד ורמתים חברו ליהודה משמרון וכל אשר להם לכל המקריבים בירושלים תחת מס המלך אשר היה לוקח המלך מהם לפנים שנה שנה, מתבאר אות האדמה ומפרי העץ“ (שם, י"א, כ"ח—כ"ט; ל"ד—ל"ה). נוסח התעודה הזאת, שהיתה לעיני יוסף בן מתתיהו, אינו שונה מהנוסח של ספר חשמונאים. נוסח זה אומר: „אני (דמיטריוס השני) מאשר להם (למדינת יהודה) את הבעלות על שלש הנפות, עפרים לוד ורמתים, אשר צורפו משומרון ליהודה יחד עם המחוזות השייכים להם.

בזה נסתיים פרק בכיבוש ההר. הכותים ישבו רק בהר, אולם כדי להמשיך במלחמה במ היה הכרח לישר את הקו ולהשתלט גם על ערי בות הירדן ושפלת החוף, כיבושם של אזורים אלה פתח אפיקים נרחבים להתישבות. פרשה מעניינת היא בשחרור המדינה והרחבת גבולותיה, אך הואיל והדברים אינם שייכים במישרים לגור שא, נסקור אך בקצרה את ההתפשטות למזרח ולמערב*.

עם כיבוש מבצר דוך על ידי יונתן הורקנוס ובריחתו של תלמי בן חבובו ממחוז שלטונו**), חדלה ערבת יריחו להתקיים כיתידה אדמיניסטרטיבית נבדלת, שאינה קשורה ביהודה וכפופה במישרים לאנטיוכיה. היא צורפה ליהודה ומשנת 135 לפנה"ס היא חלק בלתי נפרד ממנה. מכאן ואילך פורחת כאן התישבות יהודית, המתפשטת צפונה ואשר נקודתה הקיצונית היא בצליה. היום חרבת בוצליה בודי פרעה, 18 ק"מ למזרח שכם. ערי פיניקיה וכו' ליחס מיוחד מצד שלטונות פרס על שהעמידו לרשותם את הצי הגדול שלהן

* על תולדות בקעת יריחו בימי בית שני ראה מאמרי ב„גלילות במולדת“ ע"ע 85—112.
** קדמי י"ג, ח' א'.

המוריה" על מנת להחריב את הבית; ועל המש" לחת של ישראל ושמעון הצדיק בראשה, שהמלך ראה בו את הדמות ההולכת לפניו ומביאה אותו מנצחון לנצחון. מתוך הכרת-תודה נתן בידו את הכותים ואת בית מקדשם (יומא, ס"ט, ע"א). דברי הקטיוס סתומים הם ויש להתייחס אליהם בהסתייגות. יתכן שלא את כל ארץ שומרון נתן אלכסנדר ליהודים, אלא את שלוש הנפות: עפרים, לוד ורמתים.

מימי מרד הכותים באלכסנדר ועד עליתו של אנטיוכוס אפיפנס על כסא המלוכה באגרי טיוכיה ישבה מדינת יהודה בשלום, ויש להניח איפוא כי במשך מאה וחמשים שנה, בערך, העמיקו שרשיהם של המתישבים היהודים והשליטון היהודי באזור הספר, תהליך זה גתרופף ונעצר כשעלתה לגדולה כת המתיונים. לבני כת זו לא היה ענין בכיבושים ובהרחבת גבולותיה של מדינת יהודה, שאיפתם היתה להיות אזרחי העולם היווני והתרבות ההלנית השליטה שכבשה את כל ארצות הים התיכון. ריב"המפלי" גות והמלחמות עם הצבא הסורי החלישו את הלחץ על הכותים שהתמיד מאתים וחמשים שנה ויותר. אולם ראוי להזכיר שכמה ממלחמות החשמונאים ניטשו בסביבות בארות, חדשה או אלעסה, ובית חורון — כל אלה מצפון לגבול הישן, שעבר ליד מצפה. תנועתו החפשית של צבא המכבים באזור זה — בין בית חורון לבארות — מעידה שאזור זה לא היה עוד ספר, אלא שהיה כאן ישוב יהודי שליט, שנתן ידו למאמץ המלחמתי לשחרור יהודה.

גורלן של שלוש הנפות — עפרים לוד ורמתים — נחרץ עם סיום מלחמות המכבים. יונתן ניצל את המלחמות שבין הטוענים לכסא-המלוכה באנטיוכיה וקיבל משני הצדדים היריבים אישור על סיפוח שלוש הנפות. באגרת של דמיטריוס הראשון לעם היהודים נאמר:

„ושלושת הגלילות אשר חברו ליהודה מארץ שמרון מחבר אנכי ליהודה אשר יחשבו להיות לאחד ולא ישמעו לשלטון אחר כי אם לכהן הגדול“. בראשית האגרת מונה דמיטריוס בין ההנחות השונות את היתור על המסים החקלאיים ואומר: „מארץ יהודה ומשלושת הגלילות אשר חברו אליה מן השמרון... למן היום הנה ועד עולם“ (חשמ, א', י', ל"ח).

מדברי דמיטריוס ברור שאין כאן סיפוח שטחים חדשים, אלא מתן אישור לסיפוח שיצא אל הפועל זה-כבר; אין הוא בא אלא לתת

סנדר ינאי את מגדל־שרשן והישוב העברי בשרון הפך ליסוד העיקרי באוכלוסי המחוץ.

ארץ שומרון הוקפה על ידי יהודה, והטבעת הלכה ונתהדקה ממזרח ומערב, ומצד דרום נמשכה המלחמה בלי הפוגות.

לעומת התעודות ההיסטוריות שבידינו על גמר כיבושן של שלוש הנפות, הרי הידיעות על המשך המלחמה בדרום שומרון באו לידינו בצורת אגדות בלבד. סופרים מהתקופה ההלניסטית נהגו לכתוב בעילום שם, וכדי לעורר אמון לדבריהם ולהגדיל משקלם, היו תולים אותם באילן גדול, מאבות האומה, ומלבישים אותם צורה עתיקת־יומין. כאלה הם מקורותינו המתארים את מלחמת המתישבים בשומרון. הם קושרים את תולדות הכיבושים הללו בתולדות יעקב ובדבריו: „ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי... ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם“ צוואות השבטים היא ספרות המוסר של תקופת החשמונאים, ולבל יאמרו בגויים עקב מעשי הכיבוש של המכבים „הלא אומה של בוזים אתם“ (בר"ר א'), בא הסופר ונתן הצדקה למעשי הכיבוש, שקשרם בפרשת דינה.

ארבעת המקורות המובאים להלן מתחלקים לשני זוגות: ספר היובלים וצוואת יהודה, שאם גם קשה לקבוע תאריך חיבורם, מיוחסים הם לסוף המאה השנייה לפה"ס, לתקופת מלכי בית חשמונאי; ומדרש ויסעו ו, „ספר הישר“, שמאוחרים הם מאות בשנים, אך יש בהם חלקים עתיקים, שאינם ידועים לנו ממקור אחר זולת זה המאוחר. מידת הדיקוּק בשמות הגיאוגרפיים מעידה על מקור עתיק.

לשם השוואה נלקט מתוך ארבעת המקורות את הערכים הגיאוגרפיים שבהם:

ספר הישר	מדרש ויסעו	צוואת יהודה	ספר היובלים ל"ד
חסר	חצר	חצור	—
תפוח	תפוח	תפוח	תפוח
—	—	אחר	—
בית חרון	ארם	בית חרון	בית חרון
שילה	שילה	שילה	שילה
סרטן	סרטן	סרטן	סרטן
ארבליו	ארבאל	ארבל	ארבל
(שכיר מלך) מחנים	(שביר מלך) מחנים	מכיר	מעני שכיר
—	או מחנה שביר	—	—
געש	געש או גועש	געש	געש
—	תמנה	תמנה	תמנת חרס
—	—	—	ארשה
תל שכם	בקעת שכם או	—	מדבר שכם
—	תל שכם	—	—
ההר שיאון	—	—	—

במלחמותיהם עם יון ומצרים. בזכות זאת קיבל אשמנעזר מלך צידון במתנה ממלך פרס „את דאר ואת יפו, ארצות דגן האדירות, אשר בשדה שרון“^(*). נצחונותיו של אלכסנדר מוקדון מיט־טו את שלטון הפיניקים בארצם ובחוף ארץ־ישראל. יחסו הטוב של אלכסנדר ליהודים והחלל המדיני שנתתהו כאן עם הפסקת השלטון הפיניקי נוצלו עליידי היהודים ליסוד מושבותיהם בשפלת החוף. בידנו מקור (כנראה עתיק) המספר על ראשית התישבות זו: „כשעלתה גלות ראשונה הלכו להם למטלית של כותיים ולא הניחום, באו לים בוסטי וישבו אותה והקי־פדה ערי חומה ונסמכו לה עיירות רבות מישראל והיו קורין אותם ערי נברכתא“^(**).

ברור שההיסטוריון האלמוני נקט כאן לשון אגדה, כי גלות ראשונה לא פנתה לארץ הכותים. לשבי הגולה הראשונים הספיקו ערי יהודה העזו־בות רק ברבות הימים, כשנלחמו על זכות התישבות באזור הספר של שומרון, ולא יכלו לאויב, השתמשו בשעת הכושר ופנו אל חוף הים, שם, בחוף סבסטיה (הוא ים בוסטי) הקימו ישוב עברי. אליהם נצטרפו עוד ישובים עברים, גם מאלה שלא הלכו בגולה וכך נתבצרו במחוץ זה, שנקרא גרבתא (= נברכתא). בימי יהודה המכבי עוד היה ישוב זה דל, וכדי שלא ישמידוהו הגויים מסביב, נאלץ יהודה להעבירם משם. אולם באותו דור ניתנה לשמעון החשמונאי משרת הסטרטגוס (מושל מחוז) של חוף הים, מחבל צור ועד קצה ארץ מצרים. של־טון יהודי זה נתן לשוב היהודי את האפשרות להתבסס יפה. כששים שנה אחרי כן כבש אלכ־

(*) ג. סלושק, אוצר הכתובות הפניקיות ע' 25.
(**) הביאור למגלת תענית, פרק ח', כ"ה חשון.

התחנה השניה בשורת ההרים שמעליהם היו משיאים משואות כדי לבשר על קידוש החודש. לאחר כיבוש ההר בנה כאן אלכסנדר יגאי את מבצר אלכסנדריון, אחד ממעוזי יהודה. היום – קרן סרטבא, 23 ק"מ מדרום מזרח לשכם.

ארבאל: שם מצוי בארץ (ליד טבריה, בעמק יזרעאל, בעבה"י); בערבית הופך השם לארביד. לא גודע מקום בשם זה מדרום או ממזרח לשכם. 12 ק"מ מצפון לשכם, מאצל תרבת סבתא יורד ואדי בשם ארביד. אולי נשמר כאן זכר לעיר של כותים שנכבשה בידי יהודה. אולם יש להתייחס להנחה זו בהסתייגות, כי זחאי נקודה יחידה בריחוק כה רב מכל יתר הנקודות הנזכרות במלחמות אלו.

מחנים: הוא הנוסח הנכון, השם שבייר או שכיר בא משמו של מלך מחנים. היום תרבת מחנה אל פוקה, 5 ק"מ מדרום לשכם.

געש: נזכר (ביהושע כ"ד ל'; שופטים ב', ט') כהר הסמוך להמגת חרס. מקום קבורתו של יהושע. היום רס עיש. ע"י חריס, כ"ט 16 ק"מ מדרום מערב שכם.

תמנת חרס או תמנה היא הכפר חריס, 15 ק"מ מדרום-מערב שכם.

ארשה: נזכרת רק כאן ואין לזהותה.

מדבר שכם: או בקעת שכם היא סחל מכנה, המשתרעת מצפון יתמה ועד בלטה, היא שכם העתיקה. אורך הבקעה כ-10 ק"מ.

ההר שיאון: או שריון הוא הר עיבל, שעליו נאמר בצואת לוי שהוא ליד גבל (הוא ההר הידוע, הר גריזים) לימין אבל (= מצפון לעמק, עמק שכם).

החוקרים רואים בצואת יהודה תיאור כיר בושיו של יחנן הורקנוס. לדעתם המקומות שבהם דגו למעלה כיבושיו הם (*). אולם יוסף בן מתתיהו, המרבה לספר על מלחמות יחנן אינו מזכיר אף אחד מהמקומות הללו, שעברו ליהודה עקב מלחמה וכיבוש. לפי דבריו גלחם יחנן בכותים פעמיים. לעומת זאת אין מקורותינו ידעים לספר על כיבושים בשומרון הדרומי, משנת 145 לפה"ס – שנת צירופן של שלוש הנפות ליהודה – ועד לימי יחנן, וכן בימי נשיאותו של שמעון, לא היו כל מלחמות כאן. מכאן שברשימותינו מדובר בכיבושים שקדמו אף לסיפוחן של שלוש הנפות. זה היה פרק נוסף בהאבקת המתמדת והאטית בין יהודה לכור

לרשימה זו נוסף עוד ערך גיאוגרפי אחד, הנזכר בצואת לוי, ושיש לו הקבלה ברשימה שבספר הישר, והוא: ההר שריון, ליד גבל, מימין אבל.

בין ארבע הרשימות רק שינויי נוסח קלים, דבר המעיד שכולן ממקור אחד באו. המדרשים ודאי לקחו את הידיעות הללו מהכתובים האחר רונים והללו קיבלו אותם ממקור משותף, נוכל לתאר לנו מה היה המקור: נצחונות וכן הישגים דיפלומטיים היו מתפרסמים על ידי ראשי העם ברבים על גבי לוחות נחושת, או נתקיים באבן, ומוצגים בחצר בית-המקדש (חשמ' א', ת', כ"ב; י"א, ל"ו; י"ד, כ"ו). ההיסטוריון שלנו – אם היה בן-זמנם של המאורעות – ידעם באופן בלתי אמצעי, אבל אין ספק כי לוחות אלו נשתמרו במשך דורות ויכלו לשמש מקור גם בדורות מאוחרים יותר.

ויהיו המקומות, כמפורט להלן, מביא אותנו למחוז עקרבים ולסביבה הקרובה לשכם:

חצור: (שינוי הנוסח – חסר) הוא בעל חצור, עיר עתיקה, הנזכרת בשמואל א', י"ג, כ"ג, על ראש הר בגובה 1016 מ'. כאן פוזרים שרידי ישוב למן התקופה הפריהיסטורית ועד לתקופה הביזנטית. נקודה אסטרטגית ממדרגה ראשונה, כי הר זה, הגבוה בהרי שומרון, שולט על הסביבה כולה.

תפוח. בימי יהושע היתה העיר לבני אפרים בגבול מנשה (יהושע י"ז ח'). היום תל שיחאברורוד, ליד הכפר יאסוף, 13 ק"מ מדרום לשכם.

אחר: שם זה נמצא רק באחד מארבעת המקורות ואין לזהותו.

ארם: (או בית חורון) אף על פי שבשלוש רשימות בא השם בית חורון ורק באחת – ארם, נוסח זה עיקר. בית חורון רחוקה מהסביבה הנדונה ובשעת המלחמות בקרבת שכם כבר היתה בידי יהודה כמה דורות. ארם היא ארומה, בה ישב אבימלך בשעה שנלחם באנשי שכם (שופטים ט' מ"א). היום תרבת אל-עורמה, במורד הצפוני של ג'בל אל-עורמה, 11 ק"מ מדרום-מזרח לשכם.

שילה: מקום המשכן מימי יהושע ועד מות עלי. היום תרבת סילון, 19 ק"מ מדרום לשכם.

סרטן: (שרגן-צורה משובשת היא). בימי בית ראשון נקרא בשם צרתן (יהושע ג', ט"ז; מל"א ז', מ"ו) ובימי בית שני – סרטבא.

(* ש. קליין, Palästinesisches im Jubiläenbuch, ZDPV 1934; י. בן צבי, ספרי השמרונים, ע' 82.

גם את שומרון. מה היו תחומי שומרון זו וכיצד נתחמו? מימי פומפיוס ועד ימי יוסף בן מתתיהו לא חלו שינויים בגבולות אלה. לפיכך נוכל לומר, כי תיאור קו הגבול בין יהודה לשומרון שהבאנו בראש המאמר מפי יוסיפוס הוא הגבול שהציב פומפיוס. גבול זה נקבע לא לפי הישגי יוחנן הורקנוס במלחמותיו עם הכותים, כי אם בהתאם לאוכלוסיה המכרעת באזור הספר. אזור זה הפך כולו יהודי.

שלוש מאות ותמשים שנה נמשכה האבקת זו בין יהודה המתנערת לבין ארץ הכותים. בעקבותיה, ובעקב מלחמה דומה עם אדום בדרום ועם הסורים בגליל, הגיעה יהודה מעדה קטנה סביב בית־המקדש בירושלים למדינה רחבת ממדים, כבימי דוד ושלמה. אותה ארץ שומרון, שכללה בימי שיבת ציון את מרבית שטחה של ארצנו, הצטמצמה הזלכה. חכמינו דיברו עליה בלשון של זלזול, שלושה כינויים לה, המעידים על ערכה הדל: פסיקיא או פסיקתא של כותים (ירושלמי, חגיגה פ"ג, ה' ד'). רצועה של כותים (חגיגה כ"ה, ע"א) או מטלית של כותים (איכה ר' פ"ג: גדר בעדי).

סוד הצלחתה של מלחמה זו היה בליכודו של העם, בזיווג היסודות העתיקים עם שבי הגולה, בהתישבות העקשנית והכובשת, ובסיועם המלא של האחים בגולה הנרחבה, שישבת בכל מדינות העולם העתיק ונפשה לירושלים, לבית המקדש ולעם היושב בציון.

תים, כאשר המחרשה וחרב־המגן הלכו כרוכות יחד ופילסו דרך לחדירה באיזור הספר, עד שהגיעו לשערי שכם. אין ספק שהגיעו הדברים גם לקרבות דמים, אולם את גורל הארץ הרצו לא התפרצויות הלוחמים, כי אם המתישבים, שנעצו קנה בחבל עזוב, הרחיבו התישבותם וביצרוה והפכו מחוזות שישובם דליל ומורכב ערב־רב לארץ מאוכלסת ישוב עברי צפוף.

בשנת 129 לפה"ס יצא יוחנן הורקנוס למלחמה. "הוא כבש... את שכם, ואת הר גריזים לקח בחרב וגם הכניע את עם הכותים" (מלחמות א', ב', ו'; י"ג: ט', א'). שנים מספר אחרי כן יצא יוחנן שנית למלחמה על הכותים בטענה, כי בעצת מלך סוריה הם מציקים לתושבי מריסה — מתישבים יהודים שהיו בני בריתו*). לאחר מצור ממושך כבש את שומרון, החריבה עד היסוד, הוסיף וכבש את כל הארץ עד לבית־שאן וכל השטח אשר מבית להר הכרמל (מלח' א', ב', ז'). היה כאן נצחון חרוץ על אויב קשה; לזכרו נקבע חג בישראל, ובמגלת תענית נרשם: בַּעֲשָׂרֵין וַחֲמִשָּׁא בַּיה (במרחשון) אַחֲדַת שְׁמֶרֶן שׁוּרָא.

בזה נסתיים כיבוש ארץ שומרון, הותורה הגזילה ונחלת בני יוסף שבה לנחלת ישראל. פומפיוס שם לאל את כיבושי בית החשמור נאי. הוא קרע מעל יהודה כל מדינה או עיר אבטנומית, שאפשר היה לראותה כרשות עצמאית בחסות רומא, ושיתרר מעול היהודים

* מקומה אינו ידוע, אך אין להניח שהכונה למראשה באדום, שהרי המדובר במורחו של מחת נבכתא, בגבולותיה המערביים של שומרון.